

İşgal Döneminde İstanbul ve Gelibolu'da Bolşevik Aleyhtarı Wrangel Ordusu

Umut C. Karadoğan*

Özet

Bolşeviklere karşı başlattıkları savaşı kaybeden, Beyaz Orduya mensup pek çok asker ve sivil, Rusya'nın güneyi Kırım'a kadar çekildi. Kırım'da da tutunamayan Beyaz Ordu mensupları ve siviller gemilerle, 1925 yılına kadar zorunlu ikamet edecekleri İstanbul, Çanakkale ve Çatalca sahillerine doğru kaçmak zorunda kaldı. Yaşanan bu zorunlu göç, Rus aristokrasisi için yeni bir sürgünün başlangıcıydı. Beyaz Rusların, Osmanlı Devleti'ne sığındığı günler Türkler içinde kara günlerdi. Osmanlı Devleti işgale uğramış, fiilen yıkılmıştı. Fakat Türkler, karşı karşıya kaldıkları tüm olumsuz şartlara rağmen, sürgünler için her türlü insani desteği sağladılar. Osmanlı topraklarına gelen Beyaz Ruslar burada 6 sene yaşamış, İstanbul, Gelibolu ve Çatalca'da kısa sürede küçük birer Rusya kurmuşlardı. Altı senenin sonunda çeşitli uluslar arası kuruluşlarının da yardımlarıyla dünyanın değişik yörelerine dağılan Beyaz Ruslar arkalarında, kendilerine ait kültürel unsurların yanında gündelik hayatlarına dair bazı izleri de bıraktılar. Günümüzde İstanbul'da bu izlere az da olsa rastlanabilirken, Gelibolu ve Çatalca çevresinde yerleşik olanların izleri onların çekilmesi ile birlikte hızla silinmiştir.

İşte bu çalışmada çok az işlenmiş bir konu olan Beyaz Rusların İstanbul'daki sürgün yıllarına ait bilgiler, temel kaynaklara dayalı olarak yeniden gözden geçirilecek, İstanbul ve Çanakkale'nin bilinmeyen bir yönü de ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler

Muhacir, Beyaz Rus, General Wrangel, sığınmacı, İstanbul, yardım komiteleri, kamplar, İtilaf Devletleri.

* Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi / Isparta
umutkaradogan@mynet.com

Giriş

1917 yılında Rusya'da Bolşevik devriminin ardından Çarlık güçleri ile Bolşevik güçler arasında amansız bir mücadele başlamıştır. Çarlık kuvvetlerinin amacı ülkeyi Bolşeviklerin elinden kurtarmaktır. Bolşeviklere karşı mücadele eden bu ordunun komutanlığını General Denikin, General Wrangel ve Amiral Kolçak yapmıştır.

Çarlık Rusya'sının I. Dünya Savaşı'ndan önce ardı ardına girdiği savaşları kaybetmesiyle başlayan sosyo-ekonomik çalkantılar, 1905 yılındaki Japon yenilgisinin ardından önlenemeyecek bir isyan hareketine dönüşmüştür (Gürsel 1968: 70). Bu temel faktörlerin ışığında Rusya'da *anarşist* ve *nihilist* cereyanlar hız kazanmıştır.

Beyaz Ordunun Bolşeviklerle Mücadelesi

I. Dünya Savaşı'nda Rus ordularının taarruzlarının başarısızlıklarla sonuçlanması Bolşevik ayaklanmasını körüklemiştir. Bolşevik hareketlenmesine karşılık "Lvov Hükümeti" düşürülmüş yerine Kerensky Hükümeti getirilmiştir. Ancak bütün bunlara rağmen Rusya'daki iç karışıklıklar artarak devam etmiş ve sonuçta 6 Kasım gecesi ayaklanma başlamış, 7 Kasım 1917 günü Rusya'da iktidar el değiştirmiştir. Bolşevik hareketin başında yer alan Lenin, Halk Komiseri Divanının başına geçerken, aynı zamanda Bolşevik Hükümetinin de başkanı olmuştur. 3 Mart 1918 yılında imza edilen Brest-Litovsk antlaşmasıyla da Rusya savaştan çekilmiştir. 1917 yılında Lenin'in iktidarı ele almasıyla özel mülkiyet kaldırılmış, yeni ekonomik sistem kurulmuştur (Üçok 1975: 257-258). Eski siyasi partiler siyaset sahnesinden silinirken Çar Nikolai ve ailesi 16/17 Temmuz 1917 yılında öldürülmüştür (Kocabaşoğlu-Berge 1996: 56).

Alınan tüm tedbirlere rağmen yeni rejim henüz tüm ülkede tam manasıyla oturmamışken, Komünizme karşı olanlar ülkenin hemen her yerinde hatta ülke dışında bile hareketlenmeye başlamıştır. Böylece ülkede yıllar sürecektir kanlı savaşların ilk tohumları da atılmış olur. Rusya'da iç savaş tam olarak Haziran ve Temmuz 1918 itibarıyla başlar. Bolşeviklere karşı Kazaklar, Tatarlar, küçük-büyük toprak sahipleri, bürokratlar, politikacılar ve askerlerin içerisinde yer aldığı Çarlık rejiminden yararlanan, geniş bir muhalefet çevresinin katılımıyla "Beyaz Gönüllüler Ordusu" adı verilen bir ordu ile isyan hareketi başlatılır. Güney Rusya'da General Denikin, General Wrangel, Sibirya'da Amiral Kolçak bulunur (Kocabaşoğlu-Berge 1996: 177).

Bolşevik yönetimi tüm bu gelişmelerin yaşandığı dönemde Kızıl Orduyu düzenlemeye uğraşırken Amiral Kolçak, Sibiry'a'daki müttefiklerin desteğini de ardına alarak, bölgeye tam anlamıyla egemen olur. 10 Mart 1917'de Amiral Kolçak tarafından Perm Vyatma ve Brisk şehirleri işgal edilir. Ancak Bolşevikler 4 Mayıs 1917'de karşı taarruza geçerek İdil'i aşar ve Ufa şehrini ele geçirir. 7 Eylül'de Tobolsk, 7 Ocak 1918'de ise Krasyonarsk şehirleri Bolşevikler tarafından zapt edilince, Kolçak silah arkadaşlarıyla birlikte Bolşeviklere esir düşer ve 7 Şubat günü yine yanında arkadaşları olduğu halde kurşuna dizilmek suretiyle öldürülür (Ataç 1952: 251-252, Aslan 1997: 63). General Denikin ise Kafkasya'da kuvvet oluşturarak müttefiklerin desteği ile Karadeniz'in kuzey sahillerine taarruza geçer. Kuzey Kafkasya'yı ilk aşamada hâkimiyeti altına alırsa da 17 Kasım 1919 tarihinde Bolşevikler Ukrayna'ya girerek Hartov, Poltova, Kiev şehirlerini Beyaz Ordu'dan temizler. Denikin ordusu üç ayrı kısma bölünür. Birinci kısım, *Novrosiski*'ye, ikinci kısım, *Tuapse*'ye, üçüncü kısım *Tenek*'e doğru çekilir (Ataç 1952: 255-257). 1920'de Denikin ordularının mağlubiyetinin ardından Kırım'a çekilenlerin bir kısmı burada tutunmayı başarırlar. Bolşevik ihtilaline karşı birçok asker ve subayın toplandığı adı geçen gruptan tecrübeli bir komutan olan Wrangel, yeniden güçlü bir ordu meydana getirir (Ataç 1952: 262).

6 Haziran 1920'de Wrangel'in yeniden topladığı ordusu da taarruza geçer ve ilk başlarda b Bolşevik Kızıl Orduya karşı başarılı olur. Ancak 26 Ekim 1920'de toplanan Kızıl Ordu Wrangel ordusunu bozguna uğratar. Önce Perekop'u, 10 Kasım'da Yuşun tahkimatlarını ele geçirerek Kırım'ı hâkimiyetine alır, Wrangel ordusunu Kırım'ı terke mecbur bırakır (*İkdam*, 7 Kasım 1920).

General Wrangel'in amacı, Bolşeviklere karşı Kırım'da uzun süre kalarak güç toplamak, direnerek alternatif bir hükümetin merkezini burada kurmaktır. Bu isteği doğrulayan en önemli gelişme Rus subay ve askerlerin ailelerini de buraya getirmeleridir. Fakat Rusya içlerinde görülen açlık, gıda ve ikmal yetersizliği Kırım'da da kendini gösterir.

Göç Yolları ve Müttefik Yardımları

Bolşevik kuvvetler kumandanı General Frunze ile General Wrangel ilerleyen zaman içinde Kırım'dan çekilme konusunda anlaşılırlar. 12 Kasım 1920 de sabahın erken saatlerinden itibaren Sivastopol sokaklarında izdiham yaşanır ve herkes limana doğru koşarak ilerlemeye çalışır. Aynı telaş ülkenin diğer kentleri olan, Odessa, Novrososki, Simferepol, Yalta, Aluşta'da

da yaşanır (Asiltürk 2002: 38). Wrangel ordusuna bağlı askerler ve siviller yüzlerce gemiyle, 22–23 Kasım 1920 tarihleri arasında İstanbul ve çevre illere gelmek üzere Türkiye'ye doğru yola çıkarlar (Süer 1997: 314, Sonyel 1995 126–127). Bu tahliye işleminde Amerikan Hükümetinin doğrudan emriyle Wrangel ordusuna ait bakiyelerin ve Çarlık rejimine bağlı halkın, Bolşevik tehditlerinden kaçabilmesi ve tahliyesi için 1919 ile 1920 yılları arasında Amerikan donanması Kırım'a gelerek faaliyet gösterir. Hatta 7 Nisan 1919'da Kırım'a gelen ABD donanmasına ait gemilerden birisi de, "Nahma" isimli zırhlıdır. Bu zırhlının komutanı daha sonra yazdığı raporla "İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinin haksız olduğunu söyleyerek" Türklerin gönlünde ayrı bir yer tutacak olan Amiral Bristol'dür (Patrick 2001: 127–129). Tuğamiral Mark L. Bristol, 1918 yılında İstanbul'a Yüksek Amerikan Komiseri sıfatıyla gelmişti. Bu sayede Osmanlı-ABD ilişkileri yeniden başlamıştı. Tüm siyasi, askeri ve ticari ilişkiler ve stratejiler ABD Büyükelçiliği işlevini gören Robert Koleji bünyesinde şekilleniyordu. İdaresindeki Amerikalı yetkililer daha çok Sivastapol'da onun dışındakiler de Novrossiski, Odessa ve Batum'un boşaltılmasında Rus yetkililerle birlikte hareket eder (*The "Farewell" Almanac*, 1924: V-VIII).

Rus halkına en dikkate değer yardım, 1920 Kasım'ında Amerikan donanmasının Kırım'daki en kıdemli amirali olan N. A. McCully tarafından yapılır. 11 Kasım'da Amiral McCully, Kırım limanlarına demirlemiş olan Amerikan sivil ve ticari gemilerini düşman saldırılarından korumaya niyetlenir ve bu gemileri koruyacağını ve bunlara yapılacak saldırılara karşı en ağır şekilde mukabele edeceğini ilan eder. Sivillerin bindiği gemilerin tamamen insani amaçlarla korunması için gerekli bir kurtarma planını, yakın Doğu'daki Amerikalı yetkililere sunar.

Novrossiski 14 Mart 1920 tarihinden itibaren yanmaya başlamıştır. Tüm limandaki gemilerde ağzına kadar Beyaz Rus mültecilerle dolmuştur. 28 Mart günü limandaki hemen tüm muhacirler İngilizlerin "Empire Of India", "Caliyso", "Stendford" ve "Hannover" gemilerine bindirilerek yola çıkarılmışlardır (*The "Farewell" Almanac*, 1924: VI-VII).

General Wrangel, kendisine bağlı birliklerden önce 13 Kasım'da Sivastopol Limanı'nda Rus "Orion", İsveç bandıralı "Modik" ve Fransız Kruvazörü "Waldeck Rousseau" ile Türkiye'ye doğru yola çıkmıştır. Kırım'dan ayrılanların ve taşıma araçlarının sayısı Rus genel karargâhının verilerine göre, 126 taşıma aracı ve 135.000 kişiden oluşmaktaydı. Bunun 70.000'i asker geri kalanı sivil idi. Askerlerde tüfek ve makineli tüfek bulunmaktaydı (Süer 1997:

316-317, *The "Farewell" Almanac*, 1924: VII, Asiltürk 2002: 38). Wrangel ordusu ve bakiyeleri İstanbul'a, işgal altındaki bir şehirden işgal altındaki bir başka şehre gelmişlerdi. Wrangel ordusunun İstanbul'a gelişi kısım kısım olmuştur.

General Wrangel, 17 Kasım 1920 günü İstanbul'a ve Dolmabahçe rıhtımına ayak basar. 19 Kasım'da İstanbul'da bekleyen Wrangel bakiyelerini taşıyan gemilerin sayısı 45'e kadar ulaşır (Şahiner 2003:144, *The "Farewell" Almanac*, 1924: XI). 1920 yılı sonuna kadar İstanbul'a gelenleri sayısı 150.000'e rıhtımdaki gemi sayısı da 138'e yaklaşmıştır (Deleon 1996: 12-20). İstanbul rıhtımına demirleyen gemilerden ekmek, su, ecza yardımı isteyen flamalar dahi asılmıştır (Süer 1997: 314). General Wrangel ise Aralık 1923 yılında hatıralarında Kırım'dan ayrılanların sayısını 145.693 kişi olduğunu yazmıştır. Bu Beyaz Rusların içinde buldukları felaketi açıklamaları bakımından oldukça önemli bir göstergesidir. Jak Deleon, Beyaz Rusya'dan o dönemde 118.000'e yakın kişinin Moda kıyılarına çıktığını, 1921 yılına geldiğindeyse gelenlerin toplam sayısının 150.000'e ulaşmış olduğunu belirtmiştir (Çalışkan-İbrahimov 2005: 223-231, Deleon 1996: 21-24).

Wrangel Ordusunun bir kısmı Samsun üzerinden İstanbul'a gelmişlerdi ve bu bakiyelerin, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliğinin yayınladığı bir bildiriyle esir sayılmayacakları, mülteci kabul edilecekleri belirtilmiştir (ATASE Arş.,Kls.1879, Ds.12, Fhr.2, Balcıoğlu 2000: 65). General Wrangel Ordusu bakiyesi savaş gemilerinin, İstanbul'a ulaşmadan evvel gambotlarında yaşanan birkaç motor arızası sebebiyle 21 Kasım tarihinde Ereğli Limanı'na zorunlu sığınmışlardır. Bu sığınma o dönemde elde edilebilecek her türden silâha ihtiyacı olan Anadolu Kuva-yı Milliyesinin dikkatini çekmiş ve gambotu içerisindeki askerî mühimmatla birlikte yakalanabilmesi için planlar dahi yapılmasına sebep olmuştur. Lakin gambotun açıkta demirlemiş olması ve Ereğli'deki Türk bahriyesinin elinde gemiye ulaşmayı sağlayacak herhangi bir vasıtanın bulunmaması, Wrangel ordusunu Anadolu hareketinin düzenleyeceği bir baskından kurtarmış olur (bk. Büyüktuğrul 1982: 513). Ancak Türkler asla tek bir hamle ile yetinmemişler. Wrangel Ordusu donanma bakiyelerinden birtakım mühimmatı ele geçirmeyi karara bağlamışlardır. İşte bunun için, Ereğli Limanı'na 21 Aralık 1921 tarihinde gelen Wrangel Ordusunun artıklarını taşıyan Rus gambotuna Ereğli Bahriye Komutanlığınca el konulmak istendiyse de mürettebatın hızlı davranması sebebiyle Komutanlık yine amacına ulaşamamıştır (Sarıhan 1996: 155).

Rusya'yı Bolşeviklerden kurtarma amacına dönük faaliyetlerden ötürü "Kurtarıcı Ordu" olarak da tanımlanan Wrangel Ordusu, Çarlık taraftarı askerlerden mürekkep olarak, İtilaf Devletlerinin de desteğini alarak İstanbul'a getirilmiştir (Baran 2005: 59). Muhacirlerin İstanbul'u yoğun bir şekilde tercih etmelerinin bazı sebepleri vardır. Bu sebeplerin başında savaştan kaçanlar için İstanbul deniz yoluyla sığınılacak ilk ve en güvenilir liman konumundadır. Ayrıca muhacirler İstanbul'u Avrupa kentlerine ulaşmada sıçrama tahtası olarak görmektedir. Bunun yanı sıra Beyaz Rusların tamamının Osmanlı topraklarına yerleşmesinin imkân dâhinde olmaması sebebiyle Rusya'nın çeşitli noktalarından gelen gemilerin bazılarına alternatif merkezlerde gösterilmiştir. Bunların en belli başlıları Kıbrıs ve Bulgaristan'dır. Osmanlı'ya gelenler ise General Wrangel tarafından İstanbul'da ve Gelibolu'da kalacaklar olarak ayrılmıştır. Sonuç itibarıyla Wrangel ordusu şimdi üç kolordu halindedir. General Kutepov komutasındaki 1. Kolordu Wrangel tarafından 21 Kasım 1920 tarihinde "Saratov" ve "Herson" namındaki gemilerle Gelibolu'ya doğru yola çıkarılan ilk grup olmuştur. Bunu daha sonra diğerleri takip etmiştir. Gelibolu'ya yerleşen "Beyaz Ruslar" burada kurulan yeni yaşamlarını General Kutepov'un idaresinde olmaları ve Kutepov'un ekol yönetimi sebebiyle "Kutep Rejimi" ya da "Kutep Ülkesi" tarzı kavramlarla ifade etmişlerdir (Çalışkan-İbrahimov 2005: 426-427).

Yeni Bir Ülke Yeni Bir Yaşam

"Beyaz Ruslar" toplumsal hayatlarını Osmanlı topraklarında tekrar kurarak, "Rusya" düşüncesini yeniden canlandırmışlardır. Bu gelen insanlar eğitilmiş oldukları için bunları istihdam etmek bir hayli zordur. Bunun için merkezi Sirkeci'de bulunan bir İstihdam Ofisi kurularak çok az da olsa insanlara kendi ekmeklerini kazanma imkânı verilir. Bu Rus işsizler acıklı bir durumdadır. O aylarda bir patronun kahvesini bir prenses getiriyor veya bastonunu bir general tutmaktadır. Profesörler, eski milyonerler, soylu kadınlar, âdetâ yalvararak İstanbul sokaklarında sigara ve kâğıttan çiçek satmaktadır. Çarlık taraftarı Rusların üçte biri İstanbul içerisindeki Mevlevihane bölgesine yerleştirilirken, geriye kalanları Gelibolu'nun 8 km. ilerisindeki metruk bir araziye yerleştirilmiştir. Bu arazi çamur içerisinde ve çadırlarda insan istifi şeklinde bir konaklama durumu vardır. Bu sebeple kısa süre içerisinde insanlar burada bulaşıcı hastalığa da yakalanmışlardır. Ama yine de her şeye rağmen Ruslar bölgeye biraz da sempatiyle bakarak "gül ve ölüm vadisi" adını takmışlardır (Goncarov 1998: 133).

Tükenmiş Beyaz Ordu'nun Kırım'dan boşaltılmasında müttefiklerinin katkısı yadsınmaz. Özellikle Amerikalılar ve Fransızlar muhacir durumuna düşen halkı kurtarabilmek adına oldukça çaba harcamışlardır. Fakat Amerikalıların samimi yardımlarının hakkı Beyaz Ruslarca da teslim edilmiştir. 1924 yılında kaleme alınan ve Rusça'da teşekkür anlamına gelen "Spasibo" adındaki "makale-kitap", Rusların İstanbul'daki altı yıllık sürgün dönemlerinde başlarından geçenleri anlattıkları bir özetir. Özellikle Spasibo'da Amerikalıların gayretlerinden sitayişle bahsedilmektedir. Beyaz Ruslara İstanbul'da zorunlu başlayan yeni hayatlarında sadece Amerikan donanması değil, Amerikan Kızılhaçı da destek olmuştur. Beyaz Rus muhacirlerine bakılırsa Amerikan Kızılhaçı onlar için savaştan bir kurtuluş ve bir sığınma müessesesi görevini görmüştü. Bu durum muhacirler İstanbul'a geldiklerinde de devam eder¹¹ (Sarhan 1995: 297, Doğanay 2001: 184, *The "Farewell" Almanac*, 1924: X).

Tüm bu gelişmeler yaşanırken Wrangel ordusunun donanma bakiyeleri olan Rus savaş gemileri, İstanbul limanına adeta akın etmektedir. Bu gemilerle beraber yine Rus mültecilerini taşıyan vapurlar da İstanbul limanına gelerek, Kalamış önlerindeki diğer vapurların yanlarına demirlemişlerdir. Moda ve Kalamış önlerinde bekleyen vapurlardaki Rus mültecilerinin şehre çıkarılmasının arzu edilmediği, çıkarılmasıyla beraber meydana gelebilecek zarar ve mahsurlar üzerinde durularak vapurlarda bekletilmeye çalışıldığı 20 Kasım tarihli İkdam gazetesinde yer almıştır. Fakat bu teşebbüs bir sonuç vermemiş ve rıhtıma yanaşan vapurlardan birinden Rus mülteciler şehre çıkarılmışlardır (*İkdam*, 20 Kasım 1920)

21 Kasım 1921 tarihinden itibaren mevcut Rus muhacirlerin Ayastefanos'a nakledildiğini ve burada kurulan askeri hastanelere ve çadırlardan kurulu ordugâhlara yerleştirildikleri bilinmektedir. Ayrıca bu ordunun o dönemde nakledilemeyen bir kısmının da 4 özel tren vasıtasıyla Hadımköy'e taşındığı, Hadımköy'e gönderilenlerin tamamının silahsız olduğu da Genelkurmay vesikalarında yer almıştır. İngiliz ve Fransız genelkurmayları ise Rusların İstanbul'a gelmesinde ve yerleşmesinde yukarıda da ifade ettiğimiz gibi yardımcı olmuşlardır (Şahiner 2004: 148-149).

Beyaz Rus mültecilerin kampı başlangıçta "Prens Adasına" hazırlanmıştır. Amerikan otoriteleri Proti'deki tüm lojistik imkânları denetlemiş ve organize etmişlerdir. Muhacirler, İtalyan ve Fransız korumasıyla "Haklı" kampından "Antigoni" ye gönderilmiştir. İngilizler ise Prinkipo'da onların ihtiyaçlarını karşılamışlardır. İngiliz Yüksek Komiseri Amiral de Robeck,

muhacirlerle özel olarak ilgilenmektedir. Boğaziçi yakınlarındaki Kilya bölgesinden 1920 yılının Ocak ayında Türk Kurtarma İstasyonlarını da devreye sokarak muhacirleri müşkül durumlarından kurtarmak üzere harekete geçer. Amiral de Robeck'in öncülüğünde yapılan tüm çalışmalar bölgenin yerli halkı olan Rum, Türk ve Ermenilerin de katılımları sağlanarak muhacirlerin temel ihtiyaçlarının karşılanması noktasında başarıya ulaşır. Bunun için yerli halk ile çeşitli ekonomik antlaşmalar yapılır (*The "Farewell" Almanac*, 1924: XXXII).

Barınma ve Sağlık Yardımı

İngilizler de Beyaz Ruslarla oldukça ilgilidir. Tuzla'daki kamp İngilizler tarafından kurulmuştur (bk. Nur 1993: 29-31). Özellikle Mrs. Rumbold'un başkanlığında faaliyet gösteren "Hayırsever Bayanlar Teşkilatı" Beyaz Rus muhacirlere yardım edebilmek adına adeta diğer yardım komiteleriyle yarış halindedir. Bu hanımlar bilhassa Beyaz Rus kadınlara ve sair muhacirlere hizmet vermek üzere 60 yataklı hastane ve özel bakım evleri açarlar (*The "Farewell" Almanac*, 1924: XXXI, XXXIV).

Osmanlı topraklarında 1820'lerde kurulan Amerikan Dışişleri Komisyonları Kurulu (ACFM) bünyesinde savaş yıllarında bir de Amerikan Hastanesi kurulur. Savaşın ardından hastane Rusya'dan kaçan Beyaz Rus ordusu artıklarına sağlık hizmeti vermeye devam eder. Hastane, savaş mağdurlarına acil servis, ebelik ve diğer sağlık konularında destek olur. Tüm bunların yanı sıra kurum, Beyaz Rusların İstanbul'da kamplara yerleştirilmesinden sonra da muhacir kamplarını sağlık taraması maksadıyla ziyaret ederek, gereken ilgi ve alakayı onların üzerinden eksik etmez. Bu gelişmeler yaşanırken Üsküdar'daki Amerikan Kız Koleji'nin bünyesinde bir de tıp okulu açılır ve Rus öğrenciler dahi bu okula kaydedilir. Bu kurumun direktörlüğüne de Dr. Alden R. Hoover atanır. Devrin Amerikan başkanının uzak bir akrabası olması, okul ve hastane işleri için her neye ihtiyacı olursa süratle temin edebilmesine de imkân vermiştir. Okula öğrenci bulunmasında, gelen mülteci kız ve erkek sayesinde zorluk yaşanmıyordu. Bu da okul idaresi için bir şanstı. Aynı zamanda bu Amerikan Hastanesi Beyaz Rus kızlarına hemşirelik eğitimi de vermekteydi. Özellikle hastane de bu konuda Mrs. Lydia W. Anderson'un katkıları oldukça takdire şayandır (*The "Farewell" Almanac*, 1924: XLIV-XLVII, Patrick 2001: 212-220).

Burada eğitim gören Beyaz Rus öğrenciler Amerikan Hastanesi'nde de uygulama yapıyorlardı. Hastalanan mülteciler de parasız tedavi ediliyordu. El işlerinde mahir ve sanatkâr olan mültecilerin de Üsküdar'daki okulun

tamir ve yapım işlerinde teknisyen olarak çalıştırıldığı görülür. Üsküdar'daki okulun müdürü Mary M. Patrick, 1920 yılında vakıf yöneticilerinden gelen talep doğrultusunda, yirmi Beyaz Rus öğrenciyi kız lisesine ücretsiz olarak kaydetti (Jenkins 1935: 262–263)

Fransızların Heybeliada'da kurdukları çeşitli hastane barakaları, İngilizlerin Rus sefarethanesisinin bazı salonlarını hastane haline dönüştürmesi İstanbul'a gelen Rus mültecilerinin sağlık sorununu bir nebze de olsa çözmüştür (*Peyam-ı Sabah*, 19 Kasım 1920). İstanbul'daki hastanelerin tamamı dolmuştur. Bu noktada Amerikan Kızılhaçı devreye girmiş ve 50000 muhacire 9 adet aşevi kurmuş, 8000 yatak kapasiteli ekipmansız da olsa bir hastaneyi hizmetlerine sunmuştur (*The "Farewell" Almanac*, 1924: XII).

Amerikan Hastanesinin yanı sıra Amerikan Kızılhaçı da Rus muhacirler içinde devrededir ve kendi öncülüklerinde ayrıca faaliyet gösteren bir "Felaketzedelere Yardım Komitesi (D.R.C.)" isimli cemiyetleri vardır. Bu komitenin başında bulunanlar Mr. ve Mrs. Stearn, Müdür makamında Mr. Davis, Amiral Bristol'un hanımı ilk akla gelenlerdir. Kurum "Uluslar arası Çocuk Yardım Kuruluşu" ile işbirliği içerisinde Mart 1921'den 1922'nin sonuna kadar muhacirler için çalışmıştır. Kurumun ana faaliyet sahası dağılmış aileleri birleştirmek, birbirleriyle iletişimlerini sağlamaktır. Kurumun bir diğer kolu ise Bayan Bristol öncülüğünde binlerce muhacirin işesini karşılamaktadır (*The "Farewell" Almanac*, 1924: XI). Kurum bünyesinde işsiz Rus muhacirlere iş bulmak ve ürettikleri el emeği göz nuru el işlerini pazarlamalarında onlara destek olmak amacıyla bir de departman faaliyete geçirmişlerdir. Ayrıca Cemiyet-i Akvam'da mağdur muhacirlerin taşınması, ailelerinin birleştirilmesi için özel çaba sarf etmiştir. Bunun için her Cumartesi Rus sefaretinin önünden düzenli araç seferleri yapılmıştır. Bu araçlar Beyaz Rusları azar azar ama haftalar boyunca Belgrat'a taşımışlardır (*The "Farewell" Almanac*, 1924: XXII-XXIV).

Tüm bunların yanında "Amerikan Yardım Kurumu (A.R.C)", Cemiyet-i Akvam ve Amerikan Kızılhaç ile işbirliğine giderek ve yanlarına bir de Laura Spelman Rockefeller Vakfını (Laura Spelman Rockefeller Memorial Fund) da alarak bazı Rus muhacirleri Amerika ve Kanada'ya göç dahi ettirmişlerdir. Bu işbirliğinin sonucunda bazı eliminasyonlara tabi tutulan 1700 Rus muhacir Amerika'nın çeşitli eyaletlerine yerleştirilmiştir (*The "Farewell" Almanac*, 1924: XIV-XVIII).

Amerikan kurumlarının en etkililerinden ve faal olanlarından biri de "Genç Hristiyan Birliği (Y.M.C.A.)" dir. Bu cemiyetin İstanbul'daki faali-

yet sahası diğerlerinden pek de farklı değildir. Okul, sinema ve yılbaşı gibi sosyal ve kültürel faaliyetlerin düzenlenmesinin yanında sağlık hizmetlerinin sunulması, kıyafet ve yiyeceklerin dağıtılması, Kızılhaç örgütü gibi kadın ve erkeklere iş bulunması tarzındaki çalışmalara bu cemiyet de katılır. Genç Hristiyan Birliği Cemiyeti'nin içerisinde iki isim öne çıkmaktadır. Bunlar Başkan G.H. Huntington ve Genel Sekreter *D.J. Van Bommel* dir. Mayak'daki Selimiye kışlasına destek verenler arasında Mrs. Areson da vardı. Bayan Areson, Selimiye'de Beyaz Ruslar için bir yurt ve çocukların eğitim alabilmesi maksadıyla meslek okulu yapılmasını sağlar. Bunun için Amerikan Kızılhaçı ile birlikte çalışılır (*The "Farewell" Almanac*, 1924: XXII-XXIV).

Beyaz Rus muhacirlerinin İstanbul'da barındırılmasında görev alan kurumların başında başkanlığını C.C. Thurber'in yaptığı pek çok Wrangel ordusu artığının İstanbul'da kamplara taşınmasında, çocukların, kadınların ve muhtaçların ihtiyaçlarının karşılanmasında "Yakındoğu Yardım Komitesi" (NERC) önemli görevler üstlenir. Komite İstanbul'un en büyük binalarından birisini tuttuğu gibi şehrin çeşitli yerlerine yerleşebilmeleri maksadıyla muhacirler için barakalar da inşa ettirir. Cemiyet sadece muhacirlerin gündelik ihtiyaçlarının karşılanmasında değil, Endüstri Departmanı aracılığıyla 2000 den fazla kişinin iş bulmasını da sağlamıştır. Hatta bu muhacirlere ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için yardım maksadıyla kredi de istikraz edilmiştir (*The "Farewell" Almanac*, 1924: XXXVIII-XXXIX).

Amerikan hayırseverleri muhacirlerin sadece günlük hayatlarını idame ettirmelerini sağlamak işlerinin verilmesinin dışında sosyal ihtiyaçlara yönelik desteklerini de esirgememişlerdir. Birliğin diğer gönüllülerinden olan Mr. Lewis ve Mr. Alphin de, ileri ki zaman diliminde İstanbul'un çeşitli semtlerinde bulunan kamplar içerisinde opera veya senfoni gösterileri, basit bir tiyatro sahnesinin hazırlanması ve temsillerin verilmesi ile ressamların sergiler düzenleyebilmesini sağlamak ve tüm bunların yanında kampta futbol, jimnastik, tenis ve sair sporlarında yapılmasına imkân sağlayacak tesislerin inşası için ödenek bulunmasını sağlamıştır. Bu destekten yaklaşık 60 bin muhacir yararlanmıştı. Bu kamplar 1922 yılından itibaren dünyada değişen politik hava neticesinde kapatılmıştır. Bazısı yılsonuna kadar hizmet vermeye devam etmiştir (*The "Farewell" Almanac*, 1924: XXIV-XXV).

Bunun yanı sıra İstanbul'da faaliyet gösteren Amerikan Kız Koleji (Robert Koleji) Müdüresi Mary Mills Patrick öncülüğündeki okulda Rusların günlük işlerinin yanı sıra kimsesi olmayan 15-20 civarında Rus muhacire de

okulun yurdunu açmıştır. Bu çocukların masraflarını karşılayanlar ise yine Amerikan askeri kuvvetlerinden U.S.S. Edsol kruvazörünün personelidir. Muhacirlerin bir kısmına da okulda memuriyet, hizmetçilik, bekçilik, ziraatçı olarak işler verilmiştir. Gitmek istedikleri yerler için pasaport ve vize tedarikinde Mary Mills gönüllü olarak görev de almaktadır (*The "Farewell" Almanac*, 1924: XXVIII, LVIII). Miss Mills, General Wrangel'in memurlarının bulunduğu "Rion" gemisinde bir komite oluşturmuştur. Bu komite iki yıllık bir çalışmadan sonra Rus kadınlarının Amerika'ya gönderilmesi için yardımlar ve çeşitli konserler tertip eder. "Amerikan Yardım Komitesi" İstanbul'a 9 beslenme istasyonu ayrıca bebeklerin bakımı için 2 hastane, sakatlar için 10 bakımevi, 5 sanatoryum ve 7 yetimhane kurar. Başta çiftçilik olmak üzere gelenlerin kendi maişetlerini kazanmaları için 157 işyeri açılmasına önayak olur. 1921 Ekim ayında ayrı düşmüş göçmen aile, arkadaş ve akrabaların birleştirilmesi ile bunlara gelen posta ve paraların dağıtılması için bir büro kurar (*The "Farewell" Almanac*, 1924: XIV-XXXVII).

Bir de Rusların kendilerinin kurduğu ve Nisan 1920'den Eylül 1923'e kadar faaliyet gösteren Rus Zemstvos Birliği vardır. Bu örgüt Beyaz Rus muhacirlere çeşitli yollardan destek olan bir kurumdur. Cemiyet özel geceler vasıtasıyla topladığı aynı yardımlarla Beyaz Rus muhacirlerin ihtiyacı olan barınma evleri, çeşitli iş, nakış kursları, eğitim sınıfları ve benzeri tesisleri ve hizmetleri hayata geçirmeye çabalar (bk. *The "Farewell" Almanac*, 1924).

Gelibolu Kampları

İtilaf devletlerinin Wrangel ordusuna sahip çıkmaları elbette sebepsiz değildir. Özellikle Fransızlar Beyaz Rusları Anadolu işgalinde kullanmak için her türlü girişimde bulunmuştur. 1921 tarihinde Fransız gemileri Samsun ve Sinop limanlarına kötü hava şartları sebebiyle sıkça gelmektedir. Fransızların 1920-1921 tarihleri arasında Türklere yönelik Ereğli ve Zonguldak'ın işgalinden başka bir etkinliği bulunmazken, karakol faaliyetleriyle Wrangel ordusuna yardım hususunda ise sıkça girişimlerde bulunmaktadır. Ancak daha sonraları bu ordudan hiçbir şekilde yararlanamayacaklarını anlayan Fransızlar, Beyaz ordunun bir kısmını Gelibolu'ya bir kısmını Hadımköy mıntıkasına, aşırı itaatsizleri de Limni adasına göndermek amacıyla İngilizlerle işbirliği yaparlar. Bu askerlerin ihtiyaçları ve idareleri de Fransızlar tarafından sağlanmaktadır. Wrangel ordusunun günlük beslenme ihtiyaçlarını başlangıçta yerel çözümlerle halletme yoluna giden Fransız

ordu yöneticileri, sadece ekmeğin 15.000 kg. çıkmasıyla beraber durumla baş edemeyeceklerini anlayarak balıkçılık, sebze-meyve yetiştiriciliğine müsaade etmek zorunda kalırlar (Şahiner 2003: 149-150, bk. Süer 1997: 319).

Fransızlar, daha da ileri giderek Gelibolu'da kişi başına düşen tayı günlük olarak hesaplayarak dağıtmaya başlarlar. Ancak birçok gıda özellikle ekmeğin, şeker ve yağ yetersizdi. Rus ordusuna en önemli yardımı yapan ülke Fransa olduğu halde bu ülke ile Ruslar arasında günlük ihtiyaçların sağlanmasında çeşitli anlaşmazlıklar ve tartışmalar yine de meydana gelmeye devam eder. İtilaf Devletleri'nin Anadolu harekâtında kullanmayı düşündükleri Wrangel ordusunun, sadece Bolşevik rejimini yıkmak amacıyla olduklarını anlamaları uzun sürmez. Buna binaen İngiliz ve özellikle Fransızların güvenini kaybetmiş olan orduya kısa bir zaman sonra Nisan 1921'de yardımlar kesilir. Fransız yönetimi, 17 Nisan 1921 tarihli resmi bildirisinde şöyle demektedir: "General Wrangel İstanbul'da kendi hükümetini kurduktan başka, Kırım'dan gelen askerleri de ordu durumunda korumak istemektedir. Böyle bir ordunun Osmanlı topraklarında varlığı uluslar arası hukuka aykırıdır ve müttefik işgali ile güç koşullarda korunabilen İstanbul ve çevresinin sükûnu ve barışı için tehlike yaratmaktadır" (bk. Süer 1997: 325, Doğanay 2001: 38).

Fransa; bu karardan sonra Rusların bir kısmını kahve tarlalarında çalışmak üzere Brezilya'ya göndermek istese de bunda muvaffak olamaz. Ama Bulgaristan, Rusları kabul edebileceğini bildirir. Tüm bu davetlere rağmen Beyaz Ruslar soydaşları Sırbistan Hükümeti'nin teklifine daha sıcak bakar ve çoğu Beyaz Rus, müttefiklere Sırbistan'a gitmek istediklerini duyururlar (Şahiner 2001: 156-158).

Beyaz Rusların Anadolu Hareketine Müdahalesi

Bölgede bunlar yaşanırken artık yeni karargâhı olan İstanbul'da General Wrangel, işgal kuvvetleri komutanlığına ve temsilciliklerine telgraflar göndererek boğazlar bölgesinde onlarla benzer statüde işgalci görevi yapmak için "Beyaz Ordu" nun görev alması isteğini bildirir. Başka bir teklifi ise Bolşevik Rusya ile işbirliği yapan Mustafa Kemal Paşa Hükümetine karşı Anadolu'ya kendi komutasındaki askerleri göndererek Mustafa Kemal'e karşı savaşmaktadır. Ama iki teklifi de karşılıksız kalır. Tabidir ki; General Wrangel'in bu çıkışı hem işgalciler hem de Kuva-yı Millîciler üzerinde olumsuz bir etki bırakır.

Bu arada Sovyet Rusya'dan 7 Nisan 1921 tarihli gelen bir haber, Bolşeviklerin Wrangel ordusuyla ilgili olarak subay ve askerlerin affedileceğinin

belirtildiği bir beyanname yayınlamışlardır. Yeni oluşan bu durum üzerine bazı Wrangel ordusu artıkları Bolşeviklerin tarafına geçmeye başlamıştır (Cebesoy 1982: 191-192, Doğanay 2001: 78). Bunun üzerine bir kısım Rus askeri Fransızlar tarafından iade edilmiştir. Ancak Wrangel'in ajanlarının yaptığı propaganda Rus Hükümeti kararının aleyhine olmuştur. Wrangel ordusuna mensup Rusların, İngiliz ve Fransızlar hakkındaki bu düşüncelerine karşılık Türklere karşı yaklaşımları son derece olumlu olmuştur. Zira İstanbul'a gelişlerinde Türk halkı tarafından da iyi karşılanmışlardır. Bu durum asırlarca Türkleri düşman olarak görmüş Rusları şaşırtmış ve onlara karşı minnet duyguları beslemelerine yol açmıştır. İstanbul'a gelen Vladikafkas eski Belediye Başkanı Cirevlinikof bu konuda şunları söylemiştir: "Asırlardan beri Türkiye hakkında eylediğimiz yalnızca saçmalıklarla hezeyandan ibaret düşmanlık yaratan fikir ve nedenleri meydana getirmiş olan halatı imha etmek çarelerini vatana döndüğümüz zaman bulmaya çalışmanın en mukaddes görevimiz olduğunu anlıyoruz. (...) Birçok mülteci minnettar hislerinin Osmanlı matbuatı tarafından neşredilmesini rica ediyorlar" (*İkdam*, 9 Aralık 1920).

Üzerlerinde İtilaf Devletleri'nin oynadığı oyunları fark eden Wrangel Ordusu komutanları silahlarını asla İtilaf devletlerine terk etmeyeceklerini çekinmeden söylerken, Milli Mücadeleye karşı ise artık sempati duyduklarını belirtmişlerdir. Bunun göstergesi Wrangel ordusu bakiyesinden "Samulet" namındaki bir motorun Rize Alay Kumandanlığı tarafından "Selamet" adıyla, "İve Toslov" yelkenli motorunun Sinop Liman Reisliği tarafından "Şile" namıyla, ayrıca yine Çarlık bandırasına hamil "Slorva ve Ospasi" namındaki motorların da, Zonguldak Liman Reisliği tarafından "Ereğli ve "Amasra" namıyla müsadere edilerek "Amasra"nın Amasra Bahriye Kumandanlığına, "Ereğli"nin Bartın Bahriye Kumandanlığı emrine verilmesidir (B.C.A. Bakanlar Kurulu Kararı; 18/011/47/3, B.C.A. Müdafaa-i Milliye Vekâleti raporu; 18/51/50/1924, Sarıhan 1996: 80, Karadoğan 2007: 267). Tabii tüm bunların yanı sıra Fransızların İstanbul'daki cephaneliklerde sakladıkları Wrangel Ordusundan zorla alınan askeri silah ve mühimmatın da MM Grubu gibi gizli faaliyet gösteren cemiyetler vasıtasıyla Zeytinburnu'ndaki ve Baruthanedeki silâh ve mühimmat depolarından Anadolu'ya kaçırıldığını da vurgulamak gerekir (Karadoğan 2007: 267-268).

Beyaz Ordu'nun Anadolu'daki konumu hakkında Ali Fuad Paşa ve Stalin arasında yapılan görüşmede Stalin; "Anadolu ordusu Boğazlara yürüyecek olursa, Wrangel'de Boğazlar ve İstanbul'daki İngiliz ve Fransız askerlerini

arkadan vurabilir, silahlarını alarak esir edebilir. Böyle bir hadisenin tehaddüsü halinde eğer itilafçılar, esirlerin geriye verilmesini isterse, Türk ve Rus Hükümetleri tarafından haklı olan taleplerinin tamamen kabul edilmesi şartı ile derhal bir sulhun yapılması ileriye sürülür ve bunda ısrar olur.” diyerek, Anadolu hareketine sadece Bolşeviklerin değil, beyaz Ruslarında destek olacağını bir defa daha ortaya koymuştur (Cebesoy 1982: 192-193).

Beyaz Ordunun genel ideolojik yapılanmasına bakılacak olursa, tek parça bir "Beyaz Ordu" hiçbir zaman var olmamış; merkezi koordinasyon eksikliği çekmiştir. Beyaz muhafızlar hiçbir zaman gevşek karşı-devrim konfederasyonunun kuvvetleri olmanın ötesine geçememiştir. Kendilerini anti-Bolşevik Rusya vatanseverleri olarak adlandırmalarına rağmen, çoğu Beyaz Ordu komutanlarının kesin bir ideolojik görüşü yoktur. Beyaz Ordu liderleri arasında, ne General Kornilov ne de General Denikin monarşizm taraftarıdır. Diğer yanda, General Wrangel'in monarşizm sempatisi vardır, fakat konuyu açtığı anda anlaşıldı ki, demokratik olarak seçilmiş anti-Bolşevik bir Rus Hükümeti emrinde de çalışmaya isteklidir. Birçok komutanı monarşik fikirlere tutunsa da, Beyaz Ordu monarşik bir ordu değildir. Şöyle söylenebilir ki, Beyaz Ordu genel hatlarıyla; tek parça, birleşik, çokuluslu Rusya'ya inanmıştır. Sovyet devriminde I. Dünya Savaşı'nın payı varsa da, hareketin bastırılmamasını tümüyle savaşa ve Beyaz Ordunun disiplinsizliğine bağlamak doğru değildir. Rusya'da ardı ardına yaşanan Çarlık rejiminin kötü yönetiminin sonucunda bunların olacağı aşikârdır. Ayrıca, ordu ve halk 3 yıldan beridir aç ve susuz kalmış, bıkkın bir biçimdeydi ve daha fazla anlamsız bir savaşın içerisinde ve Çar'ın yanında olmak istememektedir. Bu sebeple ekmek, iş, toprak ve barış sloganlarıyla gelen Bolşevikleri desteklemekten geri durmamışlardır (Sander 1997: 280-284).

Beyaz Rusların Gündelik Yaşama Etkileri

İstanbul'daki Wrangel ordusu artığı Beyaz Ruslar ise çoktan değişik işlerde çalışmaya başlamışlardır. Aralarında marangoz, duvarcı ustası, demirci, terzi, bahçıvan, sekreter, muhasebeci, daktilo, steno olanların yanı sıra lokanta ve gece kulübü işletenler, aşçılık ve garsonluk yapanlar, dansçı ve şarkıcılar, fotoğrafçılar, ressam ve müzisyenler bulunmaktadır. İstanbul'un çevresindeki köylerde çiftçilik yapanlar da vardır. Sermayesi olanlar özellikle Büyükdere ve Kanlıca sırtlarında arazi kiralarak mandıracılık yapmaktadır. Yanlarında yatırım yapabilecek kadar para getiren ya da hayır kuruluşlarından önemli oranda maddi destek gören Beyaz Ruslar da kendi işlerini kurmuşlardır. Kısacası Ruslar, İstanbul'a nefaset, rikkat, estetik

getirmekle kalmamış, sahip oldukları ustalıklı taşı ekmeğe çevirmişlerdir (bk. Deleon 1996: 15-17, *The "Farewell" Almanac*, 1924: IX).

Ruslar, İstanbul'un dışındaki diğer bir yerleşim yerleri olan Çanakkale'nin Gelibolu ilçesinde de ayakkabı ve giysiler için tamir atölyeleri açmış, terzihane kurmuş, liman ve fırın işletmeye, şehrin su şebekesini tamamen elden geçirmeye başlamışlardır. Asker kökenli oldukları için yine fazla vakit kaybetmeden askeri okullar kurarak burada hızlı bir biçimde askeri derslere başlamış, öksüz çocukların bakımı için kreşler faaliyete sokmuşlardır. İlk başlarda paralarının Osmanlı topraklarında geçmemesi sebebiyle Gelibolu ormanlarından ilçeye odun taşıyıp gelir sağladıkları da olmuştur. Tüm bunların yanı sıra yöre halkına sporu sevdiren, spor müsabakaları tertip ederek gençleri spora teşvik etmişlerdir. Ayrıca bölgeye yerleşen Ruslar, Çanakkale halkının eğitimi için istifadesine 800 kitaplı bir kütüphane de kurmuşlardır. İstanbul'da gece hayatının canlandırılmasından, bale-sanat okullarına, yazlık sinema salonlarının kurulup işletilmesinden, amatör tiyatro sergilemeye dair pek çok faaliyette bulunmaya başlamışlardır. Gazete ve dergi olayına İstanbul'a ve Gelibolu'ya gelir gelmez el atmışlardır. 1920-1922 yılları arasında Gelibolu'da çıkan gazete ve dergilerden bazıları; "Lepta Artillerista", "Konstantinovets", "Luç", "Ogni", "Şakal", "Eşafot", "Gallipoli" dir. Kısa bir süre sonra Ruslar ile Türkler arasında inanılması güç bir dostluk ortamı oluşmuştur. Rusça sözcükler Türkçe içerisinde, Türkçe sözcükler Rusça içerisinde gündelik dilde kullanılır olmuştur. Şehirlerde Rusça tabelalar ve kartvizitler dikkat çekmeye başlamıştır. Şehir içerisindeki evlerden Rusça şarkılar, konuşmalar yükselmekte, hatta yaşadıkları evlerin duvarlarına geldikleri anayurtlarının manzaralarını dahi yapmışlardır. Ama azınlıklarla olan ilişkileri için aynı şeyleri söyleyebilmek mümkün değildir. Ermenilerle mesafeli olurken, Yahudilerle temas etmemişlerdir (Çalışkan-İbrahimov 2005: 225, Süer 1997:354, Asiltürk 2002: 40).

Rus sanatkarların İstanbul'da geçirdikleri 4 yıl şehrin hemen tüm çehresini, karakteristik ve kültürel özelliklerini değiştirmiştir. Rus baletler, balerinler, opera ve operet sanatkarları, artist ve aktrislerin sergilediği eserler şehirde buna alışık olmayan halkı bir hayli sarsmıştır. Bu sanatkarların büyük bir çoğunluğu daha sonra Amerika'ya yerleşmek üzere göç etmişlerdir (*The "Farewell" Almanac*, 1924: XLV).

Beyaz Ruslar sadece sanatkarları ile değil, kadınlarıyla da İstanbul'da Beyoğlu'nda, Taksim'de ve daha pek çok yerde tartışma konusudur. Beyaz Rus kadınları İstanbul'da genellikle renkli gece hayatında boy göstermek-

tedir. Bu dünyada rolleri sigara satıcısı, bulaşıkçı, aşçı yamağı zaman zaman da gece kulüplerinin eğlence kaynağı olmaktadır. Anlaşılacağı üzere Boğaziçi kıyıları Beyaz Rus kadınları için çetrefil bir yer halini almıştır. Sürgün hayatı, yoksulluk, sığıntı bir yaşam, hiçbir yere ait olamamanın verdiği bunalım ve hak etmediklerini düşündükleri birçok hakarete maruz kalmaları onları için için yakan bir hal almıştır. Çoğu aradığı huzuru, mutluluğu uyuşturucuda bulmuş ve İstanbul gece hayatına yeni bir kavram kazandırmıştır: “Beyza Hanım” (*The “Farewell” Almanac*, 1924: XXXV).

Aksaray, Kocamustafapaşa, Divanyolu ve Üsküdar'daki Türk kahvelerine dadanan kolları, göğüsleri açık, güler yüzlü, sarışın ve mavi gözlü Rus kadınları, sadece ayaküstü rüyaların pazarlayıcısı olmaktan başka yeni alışkanlıklar da getirdiler şehre ve tombalayla şehrin yerlilerinin ceplerini boşalttılar. Tombalacılığın bir afete dönüşmesi üzerine bunlarla mücadele etmek için Ahmet Hamdi Başar tarafından “Tombalacılarla Mücadele Derneği” kurulur. Bu arada o yıllarda İstanbul ile diğer şehirlerde tombala oynatmak imtiyazı ve yetkisi Malûlîn-i Askeriye Muâvenet Heyeti'ne (Harp Malûllerine Yardım Derneği) verilmiştir. Zor durumda bulunan askerlere veya ailelerine yardım amacıyla kurulmuş olan bu derneğe, gelir temini için İstanbul veya ülkenin uygun görülen diğer şehirlerinde, senede sadece bir defa olmak ve süresi de on günü geçmemek koşuluyla oyun oynatılmıştır (BOA. DH. EUM. AYŞ, 53/ 13–9).

Bütün bu idari düzenlemelere rağmen İstanbul sokaklarında Ruslar serbest bir şekilde tombala oynatmaya başladılar. Hem kumarın dinen haram olması ve oynatanların da kadın olması dolayısıyla fuhşun artabileceği endişesiyle Şeyhülislamlık makamından, tombalanın acilen men edilmesine dair Dâhiliye Nezareti'ne yazılar yazılır. Polis Müdüriyeti'nin yazılan yazılar neticesinde “işgal kuvvetleri nezdinde yapılabilecek gayretlerin bu konuda etkin olabileceği ve kendilerinin bir şey yapamayacaklarını” bildirmeleri üzerine Dâhiliye Nezareti, sadece Müslüman mahallelerinde tombala oyununun men edilmesi için İtilaf Devletleri Fevkalade Komiserliği'ne başvurmuş ama oradan da bu oyunun yasaklanamayacağına dair bir karar tebliğ edilmiştir (BOA, DH. EUM. AYŞ, 53/ 13–3). Ama bu gelişmeler yaşanırken Dar'ül-Fünun öğrencileri arasında bu faaliyetin önüne geçmek isteyen 200-300 kişilik bir gönüllü grup halkı tombala ve kötü alışkanlıklar hususunda uyarmak maksadıyla hareket organize etmişlerdir (Baran 2005: 58–67).

Tüm bu yaşanan olumsuzluklara rağmen İstanbul'un gündelik yaşantısını, keşmekeşini daha çekilir hale getiren yine adı zikredilen bu Beyaz Rus muhacirler olmuştur. Şehrin gündelik koşuşturması içerisinde insanların kendilerine ayırdıkları boş zaman dilimi oldukça azdır. Hatta bu boş zamanı doğru bir şekilde rekreasyon edebilmek ise İstanbul gibi büyük bir şehirde yaşayanlar açısından oldukça zordur. İşte "Plaj modası" denilen akım Beyaz Rusların İstanbul şehrine bu düşünce içerisinde bir hediyesidir. "Yüzyıllardır denizden kaçan İstanbul halkı bu kez Florya'ya koşar. Eskiden halk, tarihi çınarları ve memba sularıyla meşhur bu yere *fülürye kuşunu* dinlemeye giderken bu kez kızgın kumlar üzerinde vakit geçirmeye başladılar. "Fülürye" de Rus şivesi ile Florya'ya dönüşmüş ve mahremlik giderek kalkmıştır. İstanbul halkının yaz eğlencelerinden biri olan deniz hamamlarından plajlara geçilmesinin başlangıcı İstanbul'un işgal yıllarına uzanmaktadır. İstanbul'da ilk defa Florya plajından denize girenler İngiliz askerleri ve Beyaz Ruslardı. Bolşevik İhtilali'nden kaçıp Florya'daki kamp-lara yerleşen Beyaz Ruslar, Kırım sahillerindeki alışkanlıklarını devam ettirerek burada da sahilden doğruca denize girdiler. O devrin şahitleri, Beyaz Rusların denize girme sebeplerinin ferahlamak olduğu kadar 'bit'lerinden kurtulmak da olduğunu söylüyorlardı. Beyaz Ruslar denize girerken civardaki halk da gelip ilk defa gördüğü bu insanları garipseyerek seyrederdi. Kadınli-erkekli Beyaz Ruslarla birlikte işgalci İngiliz ve Fransız askerleri de Florya sahiline gelerek yaz boyu denize girmeye devam ettiler. İşgal sonrasında da halk bu alışkanlığını devam ettirmiştir. Atatürk Florya'ya gidince yetkililere, buradan niçin yararlanılmadığını sordu ve Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nü burada yaptırarak İstanbul'a ilk modern plajı yaptırmış oldu. Böylece plajlar kurulup geliştikçe, geleneksel deniz hamamları da İstanbul manzarasından birer birer kaybolup gitti (Toprak 1996: 58-59, Göçmen 2008: 215).

Beyaz Ruslar, az da olsa Türkiye'nin Karadeniz'e kıyısı olan yerlerine de göçmüşlerdi. Doğu sınırından, kara yolu veya mavnalarla gelip Trabzon'a yerleşmişlerdi. 1922 yılında Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin olağanüstü komiseri olarak Ankara'ya gelip, Ankara Hükümeti ile pek çok anlaşma imzalayan General Frunze, anılarında bu durumu şöyle anlatır: "Trabzon sokaklarında Avrupalılarla hemen hiç karşılaşılmıyor. Yalnız Beyaz Ordu saflarından kaçmış birkaç Rus göçmen ailesi var. Böyle göçmenlerden biri olan, Ruslaşmış bir Calvinist ailesinin soyundan gelen General Termen, bizim heyeti karşılamaya geldi. Onunla yaptığımız konuşmadan anlaşıldığına göre Türkiye'de özellikle onun gibi siyaset dışı pek

çok göçmen vardı. General, şimdi burada öğretmenlik yapıyor. Bütün Rusya göçmenleri burada ya öğretmenlik yapıyorlar, ya da hafif işlerde, fotoğrafçılık, lokantacılık gibi işlerde çalışıyorlar” (1978: 19-21).

Beyaz Rusların Türk halkına sadece bilmedikleri hususlar hakkında değil, bildikleri hatta usta oldukları konular hakkında da önemli katkıları olmuştur. Bunun en önemlilerinden bir tanesi Türk mutfak kültürüdür. 1921–1924 yılları arasında soylu Rus hanımlarının hizmet ettiği, birbirinden güzel lokantalar açılmıştır. Bu lokantalar sadece yemek yenilen yerler değil aynı zamanda İstanbul’un müzik ve eğlence hayatına da yeni tarzlar getirmiştir. Ayaspaşa Rus Lokantası, Tünel’deki Büyük Moskova Kulübü ve Galatasaray’da açılan Turkuaz ve Rejans bunlardan sadece bir kaçıdır. Rejans günümüze kadar gelmiştir. Buralarda Bors çorbası gibi özgün Rus yemekleri sunulurdu. Bu yıllarda Tepebaşı’nda lokantacılık yapan Beyaz Rus göçmeni Karpiç (Yuriy Georges Karpovitch) istek üzerine Ankara’ya davet edilmiş ve yeni başkent olan Ankara’nın köklü lokantalarından birisi olacak olan Karpiç’i kurmuştur (Ünsal 1999: 155-170, Göçmen 2008: 215).

Beyaz Rusların Türk halkına sunduğu güzellikler bir müddet sonra yerini derin bir dönüş sancısına bırakmıştır. Dönüşün başladığı dönemlerde Beyaz Rusların üzerindeki polis takibatı da artmıştır. Hatta bazı Beyaz Rusların, Bolşevik propagandası yapma ihtimali yüzünden, Türkiye’ye girişlerine dahi izin verilmemiştir (Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 30.18.1.1, S. 551, 28.5.1924). Türkiye’de Bolşeviklere gösterilen bu kısa süreli hoşgöründen sonra 1925 yılı ile birlikte mevcut tavrın değiştiğini ve Bolşevik düşünceli Türk vatandaşlarının dahi polisin takibatına takıldığını görüyoruz. Hatta bu takibat daha da artırılarak, Türkiye’den ayrılıp Bulgaristan’a yerleşen Beyaz Rusların çıkardığı *Rol-Dumen* adlı Rusça gazetesinin, ülkeye sokulması dahi müsaade edilmemiştir (Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 30..18.1.1, Dosya: 86-52, S. 1839, 29.4.1925).

Türkiye’de yaşamayı öğrenen Beyaz Ruslar bazıları Anadolu’da yürütülen mücadeleye gönüllü katılmayı dahi düşünmüş, ancak içlerindeki istihbarat birimleri tarafından saf dışı bırakılmışlardır (Deleon 1996: 20-22).

Sonuç

Ruslar, yaşadıkları yerlerde kalıcı olmadıklarının farkındalığıyla her konuşma da iyi insan, doğru kişi imajını karşı tarafa vermeye gayret ederek hayatlarını idame ettirir. Dönüş imkânı ortaya çıktığı dönemde dahi Beyaz Rus göçmenler hala kendilerini gizleme, kimlikleri hakkında açık vermeme

siyasetini sürdürmekteydi. Çünkü bu göçmenler geldikleri ilk günden itibaren sürekli güvenlik takibatına maruz kalmışlardı. Hatta Sovyetlerden gelen ajanlara karşı tedbir alma zorunluluğu da duyuyorlardı.

Cumhuriyet yönetiminin Beyaz Rusların ülkemize yerleşmesine biraz soğuk bakmasının sebeplerinden belki de en önemlisi, Rusların ilk geldiği yıllarda General Wrangel'in işgal kuvvetleri temsilcilerine birer telgraf çekerek, boğazlar bölgesinde müttefiklerle aynı statüde işgalci görevi yapmak istemesidir. Wrangel'in diğer bir teklifinde de Anadolu'daki direnişe karşı kendi komutasındaki bir birlikle katılmayı istemesi, Beyaz Ruslar hakkında şüpheli bir anlayışın doğmasına sebep olmuştur.

Her şeye rağmen Beyaz Ruslar, Milli Mücadele döneminde Anadolu ordusuna silah ve mühimmat desteği vermek de istemişler, hatta bazı beyaz Rus subaylar ve askerler Anadolu mücadelesine katılmak dahi istemişlerdi. Bunun için Gelibolu'da kurulan Beyaz Rus Ordusu Askeri Mahkemesi 150 idam kararı bile vermiştir (Göçmen 2008: 219).

İstanbul'da 1940-1950 yılları arasında dahi bir hayli Rus göçmenin sokaklarda olduğu ve sokak aralarından Balalayka seslerinin yükseldiği bilinmektedir. İstanbul'a gelen 250.000 kişilik bu göçmen kitlesinden yaklaşık 15.000 kadarının Türkiye'de değişik nedenlerle kalıp yerleştikleri bilinmektedir. Mesela, İstanbul'a 41 gemilik filosunu mürettebatıyla getiren Amiral İvan Petrosesioty, Türkiye'ye yerleşmiş ve Şehir Hatları vapurlarında kaptanlık yaparken 1950'lerde ölmüştür (Deleon 2003: 20). İstanbul'a savrulanlar arasında dönemin dünyaca tanınmış pek çok sanatkârı, hekimi, tarihçisi ve sporcusu da mevcuttur. Bu dönemde İstanbul'da kurulan Rus ressamlar Birliği'ne kayıtlı ressam sayısı 30'u bulmuştur. Bunlardan en önemlileri, Boris Issaeviç Eguize, ressam İsmail Çallı'nın sanatına derin etkileri olan Alexis Gritchenko, Nikolai Kalmikov, Saraphanov, Pavlikevitch ve Barkov'dur. N.P. Michayloff ve F.F. Zander gibi Bizans Tarihçileri, Dr. Yakoflev ve Dr. N. İllin gibi tıp hekimleri, Gheorghî Kirpichev ve Vladmir Krasovsky gibi sporcular da önemli yere sahiptir. Rus sanatkârların çoğunluğu 30'lu yıllara varmadan ülkemizi terk etmişlerdir. İçlerinden bazıları Nikolai Kalmikov (Nuri Kalmukoğlu) gibi Türk vatandaşlığına geçerek yerleşmiştir (bk. Deleon 2003: 164-165).

İstanbul, göçmenler, sığınmacılar ve siyasi kaçaklar için daima bir barınak olmuştur. Yahudilerin büyük göçünden sonra İstanbul toprağı farklı din ve milliyetten insana bağrını büyük bir hoşgörüyü açmıştır. Gelenler daha çok lokanta, spor ve eğlence dünyasına katkılar getirirken, resim sanatı

dışında daha çok opera, bale sanatında varlıklarını göstermişlerdir. Beyaz Ruslardan dünyaca en meşhuru ise, opera sanatçısı olan Vladmir Petroviç Smirnoff'dur. Smirnoff'un büyükbabası Çar Nikolai'nin çeşnicibaşısıdır. Aile 800 yıl Rus çarlarına votka yapmıştır. Vladmir Smirnoff, İstanbul'dan Paris'e geçince canı gibi muhafaza ettiği içki formülü ile üretimine burada devam etmiş ve dünyaca ünlü bir markanın ortay çıkmasını sağlamıştır.

Kaynaklar

- Aslan, Yavuz (1997). *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Ataç, A. Muhtar (1952). *Rusya Tarihi-Türkler ve Komşularıyla Münasebetleri*. Ankara: Ankara Genelkurmay Basımevi.
- Asiltürk, Adil (2002). "Gelibolu'da Rus Orduları". *Orkun Dergisi* 58: 38-40.
- Balcioglu, Mustafa (2000). *İki İsyân Bir Paşa*. Ankara: Nobel Yay.
- Baran, Tulin (2005). "İstanbul'da Beyaz Ruslar ve Tombalacılarla Mücadele Derneği". *İstanbul Dergisi* 52: 58-67.
- Büyüktuğrul, Afif (1982). *Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması*. C. IV. İstanbul: Genelkurmay Başkanlığı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yay.
- Cebesoy, Ali Fuat (1982). *Moskova Hatıraları*. İstanbul: Temel Yay.
- Çalışkan, Vedat ve Aydın İbrahimov (2005). "Bir Kültür Transferi Örneği: Gelibolu'da Beyaz Ruslar". *Ulusal Coğrafya Kongresi Bildiriler Kitabı*. İstanbul: Türk Coğrafya Kurumu Yay. 223-231.
- Deleon, Jak (1996). *Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Doğanay, Rahmi (2001). *Milli Mücadele'de Karadeniz*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Frunze, Mikhail Vasilyeviç (1978). *Ukraynalı Devrimci Lider Frunze'nin Anıları-Kasım 1921/Ocak 1922*. Çev. Ahmet Ekeş. İstanbul: Düşün Yay.
- Goncarov, Vasiliy (1998). "Goyole Pole". *Rodina (Russkoy Slavı Rossina 1 Turtsiya: 500 Let Sosledstva)*. 5-6: 133.
- Göçmen, Muammer (2008). "Mütareke Yıllarında Beyaz Rusların İstanbul'da Sürgün Hayatları". *S.Demirel Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi* 20: 215-219.
- Gürsel, Haluk (1968). *Tarih Boyunca Türk-Rus İlişkileri*. İstanbul: Ak Yay.
- Jenkins, Hester Donaldson (1935). *An Educational Ambassador to the Near East*. New York: Gorgias Press.
- Karadoğan, Umut C. (2007). *Türk Donanması ve Faaliyetleri (1914-1925)*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Kocabaşoğlu, Uygur ve Metin Berge (1994). *Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar*. Ankara: Kebikeç Yay.

- Patrick, Mary Mills (2001). *Bir Boğaziçi Macerası, İstanbul Kız Koleji (1871–1924)*. Çev. Şeyma Akın. İstanbul: Tez Yay.
- Sander, Oral (1997). *Siyasi Tarih*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sarıhan, Zeki (1996). *İstiklâl Savaşı Günlüğü*. C. IV. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Sonyel, Salahi R. (1995). *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Süer, Aydın (1997). "Gelibolu'da Ruslar". *Belleten* 199: 314-354.
- Şahiner, Kerime (2003). "Bolşevik İhtilalinden Sonra Türkiye'ye Gelen Wrangel Ordusu ve Faaliyetleri". *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi* 1: 148-159.
- The "Farewell" Almanac* (1924). "SPASSİBO!". *Imprimerie Babok et Fils* 1: V-XLVII.
- Toprak, Zafer (1992). "İstanbul'luya Rusya'nın Armağanları: Haraşolar". *İstanbul Dergisi* 1: 58-59.
- Üçok, Coşkun (1975). *Siyasi Tarih (1789–1960)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay.

Gazeteler

- "Wrangel Ordularına Şiddetli Hücumlar". *İkdam*. 7 Kasım 1920.
- "Mültecilerin Miktarı Mütemediyen Artıyor". *İkdam*. 19 Kasım 1920.
- "Kırım Muhacirleri". *İkdam*. 20 Kasım 1920.
- "Rus Mültecileri Akın Akın Geliyorlar". *Peyam-ı Sabah*. 19 Kasım 1920.
- "Türkler'e". *İkdam*. 9 Aralık 1920.

Arşiv Belgeleri

- ATASE Arş.,Kls.1879, Ds.12, Fhr.2
- BOA. DH. EUM. AYŞ, 53/ 13–9
- BOA, DH. EUM. AYŞ, 53/ 13–3
- B.C.A. Bakanlar Kurulu Kararı; 18/011/47/3
- B.C.A. Müdafaa-i Milliye Vekâleti Raporu; 18/51/50/1924
- C.A., Fon Kodu: 30.18.1.1, Sayı:551, Tarih: 28.5.1924

The Occupation Period in Istanbul and the Anti-Bolshevik Wrangel Army in Gallipoli

Umut C. Karadoğan*

Abstract

Following the revolution of October 1917 in Russia, the opponents of the new regime fled to different regions of the world: Turkey was their first stop on the route of escape to freedom in 1919 and 1920. This was a life of exile for the Russian aristocracy. The Belarusians, in particular, wrote about what they lived through in Turkey during these times. According to a book published in 1924, “after more than a hundred Russian ships set anchor in the cove of Moda three years ago, followed by cries of ‘Russians are coming!’ Istanbul was swept by a flood of thousands of gray-uniformed, blonde, and Russian-speaking people.” In presenting an overview of the experience of Russians during the six-year period of exile, this book suggests that these émigrés were grateful to the people of their host country, which was itself under occupation at the time.

This article is intended as a response, though a belated one, to this gratitude. Although a research center has been founded in Ukraine for the purpose of looking into Belarusian emigrations, publications on the same subject by Turkish historians are still very scarce. The year 2019 will mark the centenary of these events: it is our sincere hope that research on this topic will have thrived by then.

Keywords

Emigrant, Belarus, General Wrangel, refugee, Istanbul, aid committees, camps, Entente States.

* Ph. D. Students, Süleyman Demirel University / Isparta
umutkaradogan@mynet.com

Антибольшевистская армия Врангеля в Стамбуле и Гелиболу в период оккупации

Умут Дж. Карадоган*

Аннотация

Военная и гражданская армия белых, проигравшая в развязанной войне против большевиков, отступила на юг России вплоть до Крыма. Не сумевшие удержаться в Крыму части Белой армии и гражданское население вынуждены были до 1925 года бежать на кораблях к берегам Стамбула, Чанаккале и Чаталджа. Эта вынужденная миграция была началом жизни в изгнании русской аристократии. Годы убежища белых в Османской империи и для турков были темной полосой. Османская империя была оккупирована и практически уничтожена. Но турки, несмотря на все неблагоприятные условия, с которыми они столкнулись, оказали всевозможную гуманитарную помощь беженцам. Русских эмигранты прожили в Османской империи шесть лет и в короткое время создали по «маленькой России» в Стамбуле, Гелиболу и Чаталджа. К концу шестого года при помощи различных международных организаций переселившиеся в различные регионы мира белые русские, наряду с культурными элементами оставили после себя следы и повседневной жизни. Сегодня в Стамбуле еще можно встретить эти следы, а в окрестностях Гелиболу и Чаталджа эти следы были быстро стертые вместе с их переселением.

Значение этой работы заключается в анализе основных источников, изучении малоисследованной темы пребывания белых русских эмигрантов в Стамбуле, а также освещении некоторых неизвестных до этого сторон Стамбула и Чанаккале.

Ключевые Слова

эмигрант, белый русский, генерал Врангель, беженец, Стамбул, комитеты помощи, лагеря, государства Антанты

* докторант университет имени Сулеймана Демиреля / Спарта
umutkaradogan@mynet.com

